

prietenei sale, ea rămăsese totuși în relații cu acesta. Ermiona se găsea în capitala Franței cu un copil din prima căsătorie. În casa Biancăi, se spune, ea cunoaște pe Edgar Quinet, marele istoric, idolul tineretului liberal. Atunci când acesta, persecutat de oficialitate, văduv, obligat să se expatrieze la Bruxelles, după proclamarea lui Napoleon al III-lea ca împărat, este singur și nenorocit, el găsește în fiica lui Asachi, după moartea în aceeași zi, în 1849, a prietenilor lor comuni, Bianca și doctorul Mojon, o fire înțeleghătoare, doritoare să se sacrifice pentru a-i ușura viața materială. Și astfel, în 1851 ei se căsătoresc.

Ce a urmat după această dată se cunoaște din

studiile scrise la noi despre Asachi. Ar mai fi de lămurit numai chestiunea copiilor acestuia, care, la o cercetare mai atentă a împrejurărilor în care au trăit, a relațiilor lor cu Asachi, poate oferi oarecare surprize.

Un lucru important de remarcat în legătură cu Bianca Milesi, este că ea este nepoata Matildei Dembovski Viscontini, prietena cea mai iubită a lui Stendhal, moartă în 1822, pe care acesta o regretă mai mult decât pe oricare alta dintre numeroasele sale cunoștințe și pe care o amintește, adesea, în cursul scrierilor despre Italia, fie sub numele Metilde, fie numai cu inițiala M. sau cu prima silabă Mat.

G. O.

ATITUDINEA PROTESTATARĂ A LUI THEODOR AMAN FAȚĂ DE MONARHIE ȘI REGIMUL EI POLITIC*

Activitatea patriotică a lui Theodor Aman în domeniul picturii este astăzi îndeloc obște bine cunoscută, deși și în această privință mai pot fi scoase la iveală aspecte noi. Mai puțin cunoscută este activitatea patriotică a pictorului manifestată în cadrul vieții publice, fie că este vorba de relațiile sale personale, sau de atitudinea luată cu ocazia unor evenimente și împrejurări diferite.

Cercetări recente cu privire la Theodor Aman au scos la lumină documente socotite — de un sfert de veac și mai bine — pierdute, sau pe care burghezo-moșierimea de odinioară s'a străduit cu grijă să le ascundă sau chiar să le distrugă.

Baza materialului documentar la care ne vom referi în rândurile de față este oferită de bogata corespondență purtată în limba franceză de Th. Aman cu fratele său mai mare, între anii 1870—1885. În componența ei actuală ea cuprinde 59 de scrisori adresate de pictor lui Alexandru Aman. Deosebit de aceasta am putut regăsi șapte epistole adresate de acesta artistului. Ultima dintre ele, scrisă în anul morții lui Alexandru, e păstrată în « Dosarul Aman » al Academiei R.P.R., iar celelalte se află la o parte din descendenții Anei Th. Aman. Cercetarea atentă a corespondenței ambilor frați arată că nu toate scrisorile lui Theodor Aman dintre 1870 și 1885 către Alexandru s'au păstrat. Lipsesc îndeosebi anii afirmării independenței noastre de stat 1877 și 1878, după cum lipsesc scrisorile dinainte de 1871, al căror conținut l'am putut recupera în parte, din răspunsurile lui Alexandru către Theodor, dar aceasta

numai pentru unele epistole din 1870. Într'adevăr câteva din scrisorile trimise de Alexandru fratelui său în acest an, au fost păstrate de pictor și lăsate împreună cu multe alte documente, soției sale. O parte din acestea au fost donate în 1919 de Aneta Aman, Academiei Române. Restul, un important mănunchiu de peste 150 de piese, împrumutate în 1926 pictorului Horațiu Dumitriu, în vederea întocmirii unei monografii, au rămas ca și pierdute vreme de aproape 25 de ani. Faptul se explică ținând seama că moartea atât a soției lui Aman cât și a lui Horațiu Dumitriu, s'a întâmplat aproape în același timp, în Martie-Aprilie 1926. Astfel, documentele au fost date uitării, s'au risipit pe la diverse persoane din familia soției artistului și multe chiar au dispărut.

Cercetările noastre au dus la regăsirea a mai mult de 100 din documentele în cauză (scrisori de familie, acte, contracte, invitații, corespondență cu străinii, proiecte, testamentul, fotografii, schițe, liste de tablouri, hârtii în legătură cu Muzeul Aman etc.), celelalte rămânând probabil pierdute.

Domnia lui Carol I a însemnat pentru Aman o perioadă de intens sbucium moral, de amară și ostentivă cheltuială suflătoare, nu lipsită de clipe de durere, dublate de altele pline de revoltă și dispreț. Exceptând perioadele lipsă menționate, corespondența ne desvăluie cu regularitate gândurile intime ale artistului și patriotului care și vedea țara sângerând sub ghiarele lacome ale monarhiei și monstruoasei coaliții burghezo-moșierești. Toate eforturile sale pe

* Rezumat din Comunicarea prezentată în ședința Secțiunii a VI-a a Academiei R.P.R. din 31 Octombrie 1952.

plan cultural și artistic riscau să fie anihilate de neînțelegerea, ignoranța și corupția unui regim, ale cărui măsuri tindeau la îmbogățirea cât mai largă și mai rapidă a burgheziei și marilor latifundiari, pe spinarea năpăstuitului popor.

Aman participa intens la viața publică, străduindu-se să-și formeze opinii personale. Răspunzându-i la o scrisoare din 12 Februarie 1870 (azi pierdută), Alexandru Aman îi scria la 18 ale aceleiași luni lui Theodor: «Sunt foarte mulțumit că ai luat parte la banchetul dat de comercianții lui I. Brătianu, căci ai avut ocazia să apreciezi prin tine însuși spiritul și sentimentul care animă cele două partide care se succed la guvern dela plecarea lui Cuza și până azi». Pictorul îi făcuse lui Alexandru Aman o caracterizare a acestora, exprimându-și printre altele și opinia că în timp ce unii se declară favorabili concesiunii Stroussberg, ceilalți se bat pentru decorații, opinie care determinase pe Alexandru să constate: «A spune (pur și simplu că unii sunt pentru concesiune și alții pentru decorații — *Nota Red.*) înseamnă a conchide că unii sunt niște hoți și ceilalți niște vanitoși. Adevărul e, că concesiunea Stroussberg va fi fatală țării, Brătianu o recunoaște el însuși... dar precum spui, noi nu avem oameni de stat, avem pigmei...»¹.

Un an mai târziu, la 25 Februarie 1871, problema rămânea încă actuală și pictorul îi scria fratelui său: «Suntem foarte neliniștiți în ce privește viitorul țării, în legătură cu afacerea Stroussberg care a fost poreclită Sedanul Românesc, căci într-adevăr suntem ruinați... Țara e foarte bolnavă și mai ales finanțele care nu se vor vindeca atât de curând dacă se compară progresul (deficitului) — *Nota Red.* fiecărui an. La plecarea lui Cuza datoram — adică datoria flotantă — 12 milioane; în clipa de față am ajuns la 150 de milioane. Deja funcționarii nu mai sunt plătiți de luni de zile. Se vorbește mult de un nou împrumut (e slăbiciunea lui Ion Ghica...). Intreg partidul va fi stigmatizat ca hoț și ca unul ce vrea pieirea acestei biete țări. De Prinț s'a săturat lumea...»

Un pasaj dintre cele mai semnificative în legătură cu atitudinea antimonarhică a lui Theodor Aman, ni-l oferă scrisoarea din 30 Noembrie 1876, în care — referindu-se la persoana lui Carol I — pictorul îi scrie lui Alexandru: «Cred că nu trebuie să-ți mai spun că artele nu-i datorează nimic și eu cu atât mai puțin».

Cât de juste erau ideile pictorului în problema stimulării artelor și a orientării lor pe drumul unei expresii naționale și patriotice, rezultă

din discursul ținut în 1874 cu ocazia decernării medaliilor la «Expoziția Artiștilor în viață». Subliniind că «cei mai mulți expozanți sunt elevi ai Școlii de Belle Arte din București», și că «numărul artiștilor români covârșește pe cel al artiștilor străini», Aman nu vedea aci meritul lui Carol I, ci dimpotrivă, preciza că «aceasta o datorim guvernului din 1864 care a decretat deschiderea școalelor de Belle Arte din București și Iași». Referindu-se la stările de lucru actuale, el continua: «aceste școale, domnilor, care sunt chemate a îmbunătăți inima și desvolta simțământul frumosului în poporul nostru, ar fi dat desigur mai mari probe de înaintare, dacă junimea care s'a desținat aceste arte ar fi fost mai încurajată și dacă Școalele de Belle-Arte... n'ar fi fost în mai multe rânduri zdruncinate în cursul lor». Exprimându-și apoi regretul că mai ales în ce privește pe tineri, pictura portretistică se dezvoltase în dauna celei istorice, Aman arăta că «tablourile istorice sau de gen antrenează la speze mari pe care artistul cu anevoință le poate acoperi» și afirma: «este de regretat fără îndoială lipsa de pagini istorice în expozițiunile noastre naționale... Ar fi de dorit ca acum când s'au declarat între noi talente tinere și pline de dorința de a lucra», guvernul și cursul publicului «să contribuie pentru dezvoltarea și propagarea artelor la noi... prin comenzi și încurajări de tot felul» căci — «numai atunci vom vedea nu expozițiuni compuse din mici subiecte... ci din mari pagini istorice». Referindu-se apoi la sculptură și arhitectură, el protesta împotriva cosmopolitismului guvernelor burghezo-moșieresti arătând că dacă aceste arte ar fi fost încurajate «nu am fi siliți a comanda statuile eroilor noștri în străinătate, de unde ne vin cu figuri de orice națiune afară de română», și, «am mai avea pe lângă aceasta inspirațiuni în sculptură ca și în pictură cu totul naționale»².

Aman ținea foarte mult la specificul național al artei sale, la legătura cu poporul. Chiar bolnav fiind, îl vedem scriind la 30/12 Iulie 1876 soției lui aflată în străinătate: «M'aș duce peste Olt... și-aș mai căuta ceva modele de țărani».

Unul din aspectele în care integritatea caracterului lui Theodor Aman s'a manifestat cu maximum de tărie este pus în lumină cu ocazia răsunătorului scandal stârnit în 1879 în jurul «restaurării» de către Carol I a vechii mănăstiri din secolul al XVI-lea dela Curtea de Argeș.

Restaurarea fusese încredințată până în cele din urmă arhitectului Lecomte, care-și spunea

¹ Scrisoarea lui Al. Aman către Theodor, din 18 Februarie 1870.

² Vezi cuvântarea lui Th. Aman publicată integral în «Trompeta Carpaților» din 1 Decembrie 1874.

Lecomte de Nouy și era protejatul lui Carol I. Deși devizul inițial al restaurării întocmit de renumitul arhitect Viollet-le-Duc prevedea 10.000 franci aur, Lecomte — pe care Aman îl numește « ignorant la culme și hoț de prim ordin » — cheltuiese 300.000 franci peste suma necesară. Aman care fusese numit membru în Comisiunea însărcinată să cerceteze lucrările pentru restaurarea monumentului istoric amintit, îi scria la 6 Noiembrie 1879 fratelui său Alexandru:

« Inchipuieșteți acest frumos monument stricat de mâini sacrilege și cu autorizațiunea guvernului, care, negândindu-se decât la politică, lasă să piară țara întreagă ».

Urmează un scurt istoric al întregii afaceri și exclamația plină de indignare a pictorului la adresa lui Lecomte: « El cheltuește suma fabuloasă de 460.000 fr. !! pentru a strica singurul monument pe care-l aveam, pentru a-i înlătura caracterul și, în locul unui monument de toată frumusețea prin proporțiile sale și prin sculpturile sale în arabesc de cel mai bun gust, nu ne lasă decât o piesă de zahăr așa cum ai văzut la cofetării: aurită, înălbită și încărcată de detalii de care n'avea nevoie... Poți să-ți închipui indignarea mea, eu care admirasem această bijuterie de bun gust acum 14 ani, s'o văd în această stare astăzi și în imposibilitate de a îndrepta stricăciunile... Nenorocită țară! »

Datorită protecției de care arhitectul Lecomte se bucura din partea lui Carol I, guvernul a încercat să înlătore raportul defavorabil al Comisiunii din care făcea parte Aman, dar care a apărut totuși în presă. În legătură cu aceasta pictorul îi comunica la 29 Noiembrie fratelui său: « Raportul nostru de care ți-am și vorbit a fost pus la o parte de ministru căci compromitea multe persoane la putere în momentul de față, începând cu Brătianu. Așteptarea publicului fiind dejucată, ziarele s'au amestecat și au publicat o parte în « Binele Public » din 21 Noiembrie... Aceasta a provocat un scandal în consiliul de miniștri, unde numitul Lecomte este foarte protejat... Crețulescu are naivitatea să mă roage să desmint în ziare cum că raportul nu e al nostru. Ghicești, sunt sigur, răspunsul meu. Așa dar, am refuzat net o asemenea lașitate și ministrul, așa contrariat cum e, a fost obligat să priceapă că s'a adresat greșit. Scandalul e totuși mare și ziarele își propun să profite. Se pare că acest arhitect a făcut un acoperiș în plumb la via lui Brătianu. Înțelegi, dragul meu frate, protecția

și omul despre care se spune că e imaculat. Inchipuieșteți că pentru un acoperiș, să faci pe un aventurier să cheltuiască 497.000... bani pe care românii îi plătesc Dumnezeu știe cum! »

În cele din urmă — cu toate că Aman rămăsese pe poziție, determinând publicarea raportului în forma lui inițială în Monitorul Oficial din 15/27 Decembrie 1879 — afacerea s'a multșamalizat, ca toate celelalte jafuri săvârșite sub oblăduirea monarhiei.

Aman ajunsese un artist de mult consacrat, în plină maturitate — trecut de cincizeci de ani — și totuși autoritatea sa nu isbutea să nărue zidul de indiferență cu care guvernele lui Carol I înconjuraseră puținul vieții noastre culturale și artistice. « Expozițiile Artiștilor în Viață » organizate de Aman cu multă trudă și avânt nu stârneau interesul și încurajarea oficialității, ceea ce avea drept rezultat o nemulțumire crescândă în rândurile pictorilor. Și mai năpăstuită era școala, lipsită de suficiente fonduri de întreținere, cu lefuri mizere, cu săli improprii, și având nevoie după aproape două decenii de activitate — de o reorganizare structurală. Aman depunea eforturi necontenite ca să salveze situația, intervenind pe la autorități și miniștri, prezentându-se chiar șefului guvernului în persoană, dar nu obținea decât refuzuri sau rare și vagi promisiuni care rămâneau fără rezultat. Pe bună dreptate, exclamase Aman indignat că luminarea poporului era « cea mai măruntă dintre grijile guvernanților »¹ și că trebuia « să fi de-al lor ca să poți spera ceva »², observând cu dispreț că ministrul Instrucțiunii Publice — care « în ciuda promisiunilor solemne »³ nu făcuse nimic pentru școală — nu e decât « umila slugă a lui Brătianu »⁴, și că « nu face decât ceea ce poate să-i aducă un profit personal »⁵.

Este semnificativ cât de just și-a dat seama Aman că regimul lui Carol de Hohenzollern vindea țara capitalului străin, ploconindu-se cu servilitate în fața apusului. Referindu-se la fărădelegile și abuzurile liberalilor el îi scrie cu multă clarviziune lui Alexandru, la 15 Februarie 1883: « Cu toate greșelile pe care le-au făcut și pe care le cunoști, rămân la putere și vor mai rămâne multă vreme căci în străinătate sunt susținuți, datorită concesiilor de fiecare zi ».

Se știe că Aman frecventa uneori așa zisa înaltă societate. Totuși aceste relații nu erau pe placul artistului care era nevoit să li se conformeze în virtutea obligațiilor sale sociale. « Crede-mă, nu găsesc nimic care să mai mă

¹ Scrisoarea din 21 Noiembrie 1880 către Alexandru Aman.

² Scrisoarea din 14/26 Martie 1882 către Al. Aman.

³ Scrisoarea din 16/28 Decembrie 1881 către Al. Aman.

⁴ Scrisoarea din 4 Ianuarie 1883 către Al. Aman.

⁵ Scrisoarea din 19 Ianuarie 1883 către Al. Aman.

poată distra. Sunt desgustat de lumea pe care o cunoști foarte bine și pe care n'o mai pot suferi» îi scrisese el lui Alexandru Aman la 16 Decembrie 1881. În 1882, la 3 Ianuarie, Aman îi mărturisea fratelui său, manifestându-și disprețul pentru lumea mondenă și pentru curtea regală: «... la balul Curtii nu m'am dus nevrând să mai văd toate acele figuri neplăcute». Scrisoarea din 18 August 1883 revine asupra aceleiași teme: «La Palat n'am vrut să mă înscriu și în felul acesta am evitat să văd anturajul detestabil. Le cunoști din ziare conduita veșnic în dauna țării. Și deși încerci să-ți eviți ești silit să vezi toate josnicile acestor slugoi».

Frazele de mai sus nu sunt singurele care oglindesc vehemența cu care se exprima Aman când era vorba de persoana lui Carol I și a anturajului său. Foarte semnificativ în această privință este pasajul unei scrisori din 5 Iulie 1883, în care pictorul afirma, referindu-se la expoziția lui din același an, expoziție care nu se bucurase de nicio atenție din partea forurilor oficiale: «A propos de rege, a fost invitat de Davilla, căci eu nu puteam s'o fac fiind vorba de o expoziție destinată numai vânzării. A văzut asta din ziare și putea să se deranjeze, dar așa cum el însuși a spus-o nu pricepe nimic. E un porc («c'est un cochon», în text)... ministrul nu s'a deranjat nici el. Aș

fi putut face să țipe ziarele, dar în apatia în care trăim nimic nu mai impresionează». Iar în scrisoarea din 14 Mai 1885 — una din ultimele pe care a mai avut ocazia să le trimeată fratelui său aflat atunci în capitala Franței, unde avea să moară curând — Theodor Aman declară fără înconjur: «Țara este în general pradă anarhiei. Justiție, război (e vorba de ministerul respectiv — *Notu Red.*) administrație, totul merge deacurmezișul, ceea ce mă face să cred că leacul nu va veni decât în urma unei revoluții — care plutește în aer — căci demoralizarea a atins culmea».

Prin progresismul ei, atitudinea lui Aman rămâne pentru noi un exemplu. Ea atestă o înaltă conștiință publică, respect și dragoste pentru adevăr, curaj și dărzenie pentru susținerea lui. Ea constituie totodată un caracteristic document acuzator împotriva monstruoasei coaliții burghezo-moșierești patronată de Hohenzollerni, a căror dinastie a însemnat pentru țară opresiune, jaf și crimă, și sub regimul căreia arta a avut de suferit nenumărate vicisitudini. Documentele pe care le-am prezentat mai au totodată menirea de a ne arăta că în fond a existat o legătură strânsă între opera lui Aman — operă profund patriotică prin semnificația tematicii ei istorice — și gândirea lui.

R. B.

CONTRIBUȚIA LUI C. D. ARICESCU LA DESVOLTAREA TEATRULUI ROMÂNESC

Constantin D. Aricescu este una din personalitățile, rămasă până azi încă necercetată, care au alcătuit mănunchiul intelectualilor pașoptiști munteni. Recenta despuiere a mapei de documente manuscrise, provenind dela Iulia Aricescu, fiica scriitorului care, în 1939, le-a donat Muzeului Al. Saint-Georges, mapă astăzi în posesia bibliotecii Muzeului «Lupta Revoluționară a Poporului», oferă un material inedit și revelator în legătură cu C. D. Aricescu și cu relațiile sale cu cei mai mulți dintre participanții la revoluția din 1848. În afară de o participare activă directă la actul revoluției, activitatea sa literară și publicistică, inițiativele culturale cărora le-a dat curs, nisl înfățișează ca pe un consecvent și intransigent luptător pentru progres.

Istoric al mișcărilor din 1821 și 1848, poet, autor și critic dramatic, C. D. Aricescu a văzut în cultură un mijloc eficace de cunoaștere și deci o puternică armă de luptă; ca revoluționar-democrat a luptat — și această luptă

ia adus prigoana cenzurii, procesul, exilul — pentru a pune arma culturii la îndemână și în folosința poporului.

În acest sens, teatrul era înțeles de el ca un instrument de primă necesitate. Funcția de educare, puterea de transformare pe care le exercită teatrul, dacă acest teatru reușește să fie «spechiul» (oglanda) societății, fac necesară existența lui într-o societate care, în vîltoarea transformărilor sociale dela 1848, nu se poate lipsi de această tribună de agitație politică.

De numele lui Constantin D. Aricescu se leagă înfîrșirea primei trupe de teatru în Câmpulungul muntenesc; tot el este animatorul mișcării teatrale din Pitești, într-o vreme când provinciei îi revine datoria să adăpostească și să cultive teatrul românesc, gonit din capitală de concurența neloială a trupelor străine.

Fiu al lui Dimitrie, de fel din comuna Aricești, Constantin D. Aricescu s'a născut la